

---

## ANALYSIS OF SOCIAL STIGMATIZATION OF SEXUAL VIOLENCE VICTIMS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Elvira Toković

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerzitet u Sarajevu  
elvira.tokovic@yahoo.com

**Abstract:** This paper presents a comprehensive analysis of the social stigmatization of sexual violence victims in Bosnia and Herzegovina, with particular emphasis on the post-war period. Through a detailed exploration of historical, sociological, psychological, and legal aspects of stigma, the study investigates strategies for mitigating its negative impact. Key theoretical frameworks are considered, including Goffman's theory of stigma and feminist approaches, which provide a deeper understanding of the roots of stigmatization of sexual violence victims. The focus of the paper is on the systematic sexual violence committed during the Bosnian War (1992-1995), accompanied by statistical data on women and children born as a result of rape. Special attention is given to the role of international institutions, such as the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), in recognizing and prosecuting these crimes. The analysis further addresses the causes of stigmatization, including patriarchal norms, religious beliefs, nationalism, and social pressures, noting that sexual violence is often perceived as an attack on the honor of the community, which exacerbates the position of victims. Additionally, the paper considers the collective trauma experienced by communities, which further contributes to the deepening of stigma, as sexual violence is used as a tool to destabilize social structures. The paper also examines the legal and institutional responses to the issue of stigmatization, including post-war legal frameworks, international standards, and the contributions of non-governmental organizations in providing necessary legal and psychological assistance. In terms of reducing stigmatization, the paper emphasizes the crucial role of education, public campaigns, and psychosocial support. It recommends ongoing reforms of legal and institutional frameworks, as well as the development of specific programs to assist victims in their reintegration into society, which would contribute to their recovery and long-term societal stability.

**Keywords:** sexual violence, social stigmatization, post-war context, stigma, international justice, support, public awareness.

## ANALIZA DRUŠTVENE STIGMATIZACIJE ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Elvira Toković

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Univerzitet u Sarajevu  
elvira.tokovic@yahoo.com

**Sažetak:** Ovaj rad predstavlja sveobuhvatnu analizu društvene stigmatizacije žrtava seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini, s posebnim naglaskom na postratni period. Kroz detaljnu razradu historijskih, socioloških, psiholoških i pravnih aspekata stigme, istražuju se strategije za smanjenje njenog negativnog uticaja. Razmatrani su ključni teorijski okviri, uključujući Goffmanovu teoriju stigme i feminističke pristupe, koji omogućavaju dublje razumijevanje korijena stigmatizacije žrtava seksualnog nasilja. U fokusu rada je sistematsko seksualno nasilje koje je počinjeno tokom rata u Bosni i Hercegovini (1992-1995), uz prikaz statističkih podataka o ženama i djeci rođenoj iz silovanja. Posebna pažnja posvećena je ulozi međunarodnih institucija, poput Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY), u priznavanju i procesuiranju ovih zločina. Analiza se detaljnije bavi uzrocima stigmatizacije, uključujući patrijarhalne norme, religijska uvjerenja, nacionalizam i socijalne pritiske, uz napomenu da se seksualno nasilje često doživljava kao napad na čast zajednice, što dodatno otežava položaj žrtava. Uz to, razmatra se i kolektivna trauma koju zajednice doživljavaju, što dodatno doprinosi produbljivanju stigme, jer se seksualno nasilje koristi kao sredstvo za destabilizaciju društvenih struktura. Rad također analizira pravne i institucionalne odgovore na problem stigmatizacije, uključujući postratne pravne okvire, međunarodne standarde i doprinos nevladinih organizacija u pružanju potrebne pravne i psihološke pomoći. U pogledu smanjenja stigmatizacije, rad naglašava ključnu ulogu obrazovanja, javnih kampanja i psihosocijalne podrške. Preporučuje se kontinuirana reforma pravnih i institucionalnih okvira, kao i razvoj specifičnih programa koji će pomoći žrtvama u njihovoj reintegraciji u društvo, čime bi se doprinijelo njihovom oporavku i dugoročnoj društvenoj stabilnosti.

**Ključne riječi:** seksualno nasilje, društvena stigmatizacija, postratni kontekst, stigma, međunarodna pravda, podrška, javna svijest

## 1. UVOD

Društvena stigmatizacija žrtava seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini, posebno u postratnom periodu, predstavlja složen i značajan problem koji ima duboke društvene, psihološke i pravne posljedice. Tokom rata u BiH (1992-1995), seksualno nasilje bilo je sistemski korišteno kao oružje rata, s ciljem etničkog čišćenja i teroriziranja civilnog stanovništva. Prema izvještajima međunarodnih organizacija, hiljade žena bile su žrtve silovanja, a mnoge od njih su rodile djecu koja su kasnije suočena sa specifičnim izazovima identiteta i društvenog prihvatanja (Skjelsbæk, 2020). Ove žene i djeca često su postajali žrtve sekundarne viktimizacije kroz proces stigmatizacije, koji se manifestira kroz društvenu izolaciju, diskriminaciju i marginalizaciju. Stigma prema žrtvama seksualnog nasilja u postratnim društvima, kao što je BiH, proizlazi iz duboko ukorijenjenih patrijarhalnih normi, religijskih uvjerenja i nacionalističkih diskursa koji su dominirali tokom i nakon rata (Shankar, 2023; Kuran, 2023). U mnogim zajednicama, seksualno nasilje se ne posmatra samo kao čin nasilja nad pojedincem, već kao napad na čast cijele zajednice, što dodatno doprinosi stigmatizaciji žrtava (Clark, 2022). Ova percepcija čini proces društvene reintegracije žrtava izuzetno teškim, jer se njihova iskustva koriste kao simboli kolektivne traume i poraza, dok se individualna patnja često zanemaruje. Rad će se fokusirati na analizu teorijskih okvira koji objašnjavaju fenomene društvene stigmatizacije, uz poseban naglasak na postratni kontekst Bosne i Hercegovine. Primjena socioloških teorija stigmatizacije, kao što su teorije Ervinga Goffmana o javnoj stigmati i devijantnom ponašanju (Goffman, 1963), pružit će osnovu za razumijevanje složenih odnosa između individualne i kolektivne percepcije žrtava. Uz to, feminističke teorije o seksualnom nasilju u ratnim uvjetima doprinjet će boljem shvatanju uloge rodni normi u procesu stigmatizacije (Simić, 2018; Močnik, 2018). Kroz pregled literature, rad će nastojati odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja: kako stigma utiče na žrtve seksualnog nasilja u BiH, te koje su ključne prepreke za njihovu društvenu reintegraciju? Analizom teorijskih i empirijskih podataka, cilj je razumjeti koje su specifične karakteristike postratnog društva u BiH koje otežavaju ili potiču stigmatizaciju. Metodološki pristup temelji se na analizi postojećih studija, izvještaja i teorijskih radova relevantnih za temu, s posebnim naglaskom na primjenu domaćih autora i novijih istraživanja.

## 2. TEORIJSKI OKVIR RADA

Teorijski okviri u nastavku pružaju osnovu za razumijevanje složenih društvenih dinamika koje doprinose trajnoj stigmatizaciji u postkonfliktnim društvima kao što je Bosna i Hercegovina.

### *Sociološke i psihološke teorije stigmatizacije*

Stigmatizacija predstavlja složen društveni fenomen koji uključuje procese društvenog obilježavanja i marginalizacije pojedinaca ili grupa zbog karakteristika koje se smatraju neprihvatljivim ili devijantnim u određenom društvenom kontekstu. Erving Goffman (1963) pruža ključnu teoriju stigmatizacije, definirajući stigmatu kao atribut koji osobu diskredituje u očima društva. Goffman ističe da stigma nije inherentna osobinama pojedinca, već je rezultat interakcije između pojedinca i društva. Primjena Goffmanove teorije javne stigme na žrtve seksualnog nasilja u BiH otkriva kako društvo često pridaje žrtvama etiketu "obeshrabrujuće" prošlosti, umjesto da se fokusira na nasilnika. Žrtve postaju nositelji "pokvarenog identiteta" koji ih marginalizira u mnogim socijalnim situacijama (Goffman, 1963).

*Teorije socijalne identifikacije*, razvijene od strane Henri Tajfel-a i John Turner-a (1986), također igraju ključnu ulogu u razumijevanju stigmatizacije žrtava nasilja. Socijalna identifikacija opisuje način na koji ljudi sebe svrstavaju u određene grupe na osnovu zajedničkih karakteristika i normi. U kontekstu Bosne i Hercegovine, gdje su ratne traume duboko ukorijenjene u kolektivnoj svijesti, žrtve seksualnog nasilja često se percipiraju kao "drugi", čime se njihova iskustva smatraju devijantnim u odnosu na norme dominantne grupe (Clark, 2022). Ova teorija pomaže u analizi kako društvo postavlja granice između "mi" i "oni", te kako se žrtve stigmatiziraju zbog svojih ratnih iskustava.

### *Feminističke perspektive*

Feminističke analize seksualnog nasilja u ratnim i postratnim društvima nude značajan doprinos razumijevanju uloge rodni normi i patrijarhalnih struktura u procesu stigmatizacije. Feminističke teorije naglašavaju da je silovanje u ratu korišteno ne samo kao oružje protiv pojedinaca, već i kao sredstvo za potčinjavanje cijelih zajednica, s obzirom na to da su žrtve često percipirane kroz prizmu patrijarhalne percepcije časti i srama (Erjavec & Volčič, 2019). Žene u postratnim društvima su dvostruko marginalizirane - prvo kao žrtve rata, a zatim kao žrtve društvenih normi koje im nameću stigmatu. Skjelsbæk (2020) ističe da feministički pristupi pomažu u dekonstruiranju

duboko ukorijenjenih normi koje podržavaju sistemsku opresiju žena i opravdanje za nasilje. U kontekstu Bosne i Hercegovine, feminističke analize također pokazuju da je stigmatizacija žrtava povezana s nacionalističkim diskursima. Žene koje su preživjele seksualno nasilje često postaju simboli etničkih konflikata i kolektivne traume, dok se njihova individualna patnja zanemaruje. Dehumanizacija i instrumentalizacija žrtava kao "nacionalnih simbola" dodatno otežavaju njihovu reintegraciju i produbljuju stigmatizaciju (Clark, 2019).

#### *Društveni kontekst BiH*

Poseban društveni i kulturni kontekst Bosne i Hercegovine dodatno doprinosi stigmatizaciji žrtava seksualnog nasilja. BiH je društvo s duboko ukorijenjenim patrijarhalnim normama, gdje su čast i sram povezani s rodnim ulogama i društvenim očekivanjima. Silovanje se često percipira kao napad na kolektivnu čast zajednice, što rezultira time da se žrtve smatraju nosiocima te sramote (Clark, 2022). Ovaj koncept "kolektivne časti" snažno utiče na percepciju žrtava, čineći ih marginaliziranim zbog percepcije da su "osramotile" svoje porodice i zajednice. Pored toga, nacionalistički diskursi koji su dominirali tokom i nakon rata doprinose formiranju specifičnog okvira za razumijevanje seksualnog nasilja. Žrtve silovanja često su bile instrumentalizirane u političke svrhe, što je dovelo do toga da njihova individualna trauma postane sekundarna u odnosu na šire narative etničkog sukoba i političkih borbi (Skjelsbæk, 2020). Ova instrumentalizacija dodatno pojačava stigmatizaciju, jer žrtve postaju simboli etničkog sukoba, a ne osobe s vlastitim potrebama i pravima. Kombinacija patrijarhalnih vrijednosti, religijskih normi i postratnih političkih diskursa stvara složen i neprijateljski okvir za žrtve seksualnog nasilja, otežavajući njihov proces oporavka i reintegracije. Ove specifične društvene i kulturne karakteristike Bosne i Hercegovine ključne su za razumijevanje načina na koji se stigmatizacija manifestira i perpetuira u postratnom društvu.

### **3. RAT U BIH (1992-1995) I SEKSUALNO NASILJE**

#### *Kratki historijski i kontekstualni okvir*

Rat u Bosni i Hercegovini (1992-1995) predstavlja jednu od najmračnijih epizoda modernog rata, obilježen sistematskim seksualnim nasiljem koje je korišteno kao oružje rata. Prema izvještajima Ujedinjenih nacija i nevladinih organizacija, seksualno nasilje, uključujući silovanje, korišteno je kao sredstvo etničkog čišćenja i zastrašivanja civilnog stanovništva. Posebno su bile pogođene žene bošnjačke nacionalnosti, ali i žene drugih etničkih grupa, uključujući Hrvate i Srbe. Skjelsbæk (2020) navodi da seksualno nasilje tokom ovog rata nije bilo slučajan fenomen, već organizirani, planirani i strateški dio vojne kampanje. Čekić (2010) dodatno potvrđuje ovu tezu, ističući da je seksualno nasilje bilo ključni instrument u širenju strategije genocida, te da je korišteno za sistematsko slamanje otpora i demoralizaciju neprijateljskih zajednica. Razarajući utjecaj ovih zločina proteže se izvan direktnih žrtava, jer su često percipirani kao napad na čast cijele zajednice, što je dodatno produbilo traumatske efekte (Shankar, 2023). Domaća istraživanja potvrđuju organiziranu prirodu ovih zločina, pri čemu su logori za silovanje, poput onih u Foči, služili kao mjesta sistematskog zlostavljanja žena i djevojaka. Čehajić-Clancy (2020) ističe da je seksualno nasilje bilo instrumentalizirano za slamanje etničkih zajednica, koristeći se kao oružje za ponižavanje, dehumanizaciju i razaranje društvene kohezije neprijateljskih grupa. Autori poput Dizdarević (2002) i DiPietro (2019) naglašavaju da su ti zločini imali dugoročne posljedice na društvo, doprinoseći trajnoj fragmentaciji zajednice. Žrtve su, nakon rata, bile dodatno stigmatizirane, što je otežalo njihov proces oporavka i reintegracije. Ovi aspekti podcrtavaju složenost i duboku ukorijenjenost trauma uzrokovanih seksualnim nasiljem, kao i potrebu za sveobuhvatnim pristupom u razumijevanju i adresiranju njihovih posljedica. Precizno utvrđivanje broja žrtava seksualnog nasilja tokom rata u Bosni i Hercegovini je izuzetno teško zbog straha od stigmatizacije i društvene osude, što je mnoge žrtve spriječilo da prijave zločine. Prema procjenama, između 20.000 i 50.000 žena i muškaraca bilo je žrtva silovanja tokom rata (Stiglmayer, 1994; Clark, 2019). Ove brojke potvrđuju i domaći izvori, uključujući studije Delić i Avdićbegović (2020) i izvještaje lokalnih nevladinih organizacija koje govore o sličnim brojkama. Bećirević i Halilović (2023) ističu da su mnoge žene, nakon rata, ostavljene bez adekvatne pravne ili psihološke podrške, što je dodatno produbilo njihove traume i otežalo proces oporavka. Ovaj nedostatak podrške povećava dugoročne psihološke i socijalne posljedice za žrtve. Procjene govore da je između 2.000 i 4.000 djece rođeno kao rezultat silovanja, iako tačan broj ostaje nepoznat zbog problema sa prijavljivanjem i stigmatizacijom (Stiglmayer, 1994; Helms, 2013). Ova djeca se suočavaju s posebnim izazovima, uključujući probleme identiteta i prihvaćanja u društvu. Močnik (2018) navodi da su ta djeca često viđena kao "djeca neprijatelja", što ih stavlja u položaj nositelja sramote za zajednicu. Šiljak (2020) dodaje da su mnoga od te djece bila odbačena od svojih bioloških porodica, često odrastajući u siromaštvu ili bez adekvatne roditeljske podrške. Ova djeca suočavaju se s dodatnim izazovima zbog stigmatizacije i socijalne marginalizacije, što dodatno komplikuje njihov proces integracije i oporavka. Što se tiče pravnih postupaka, prema izvještaju misije OSCE-a u Bosni i Hercegovini, u protekloj deceniji razmatrano je 111 slučajeva povezanih sa seksualnim nasiljem u kontekstu ratova. Ovi podaci

prikupljeni su kroz analizu sudskih dokumenata i izvještaje nevladinih organizacija koje se bave pravima žrtava. Složenost ovih slučajeva odražava kontinuirane napore da se rješavaju posljedice seksualnog nasilja iz rata i pruži pravda žrtvama, istovremeno ukazujući na izazove u pravnom sistemu i potrebe za boljom podrškom žrtvama (OSCE, 2020). Društveni aspekti stigmatizacije analizirani su u radu Nikolić-Ristanović (2000), koji se fokusira na način na koji politički i medijski diskurs oblikuju percepciju žrtava seksualnog nasilja. Prema Nikolić-Ristanović, žene su često instrumentalizirane u političke svrhe, čime se njihova trauma dodatno eksploatira, a stigma produbljuje. Njena analiza naglašava potrebu za dekonstruiranjem dominantnih narativa i promovisanjem diskursa koji se fokusira na žrtve kao individue sa specifičnim potrebama i pravima, a ne kao simbole kolektivne traume. Političke agende koriste žrtve seksualnog nasilja za ostvarivanje vlastitih ciljeva, čime dodatno komplikuju proces rehabilitacije i društvene integracije preživjelih (Nikolić-Ristanović, 2000).

#### *Uloga međunarodnih institucija*

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY) imao je presudnu ulogu u prepoznavanju seksualnog nasilja kao ratnog zločina i zločina protiv čovječnosti. ICTY je bio pionir u pravnom priznavanju silovanja kao sredstva etničkog čišćenja, postavljajući važne pravne presedane kroz svoje presude. Presude poput onih protiv Kunarca (2001) i Furundžije (1998) značajno su doprinijeli pravnom okviru u kojem je seksualno nasilje prepoznato kao oblik sistematskog nasilja i ratnog zločina (ICTY, 2001; ICTY, 1998). Stručnjaci poput Čekića (2007) i Page i Whitt (2020) naglašavaju važnost ovih presuda za lokalnu zajednicu u Bosni i Hercegovini, ističući kako su one značajno doprinijele afirmaciji seksualnog nasilja kao ratnog zločina i povećale svijest o ovom problemu u postkonfliktnim društvima. Presude ICTY-a su doprinijele jačanju pravnog okvira i pružanju pravde za žrtve, čime su omogućile bolju pravnu zaštitu i reparaciju za preživjele. Osim toga, međunarodne organizacije, uključujući Ujedinjene nacije i nevladine organizacije, pružile su ključnu podršku žrtvama seksualnog nasilja kroz različite programe i inicijative. Programi poput onih koje vodi UN Women, kao i lokalne inicijative poput Fondacije CURE, igrali su važnu ulogu u pružanju pravne i psihološke pomoći preživjelima. Ipak, kapacitet ovih programa bio je ograničen, što je rezultiralo time da mnoge žene nisu imale pristup adekvatnoj podršci i resursima potrebnim za njihov oporavak i reintegraciju (Delić & Avdibegović, 2015). Ove međunarodne i lokalne inicijative su bile od suštinskog značaja za podršku žrtvama seksualnog nasilja, ali su također istaknule potrebu za dodatnim resursima i proširenjem dostupnih usluga kako bi se osiguralo da sve žrtve imaju pristup neophodnoj pomoći i podršci.

#### **4. DRUŠTVENA STIGMATIZACIJA ŽRTAVA SEKSUALNOG NASILJA**

Stigmatizacija žrtava seksualnog nasilja često je duboko ukorijenjena u patrijarhalnim normama, religijskim uvjerenjima, nacionalističkim diskursima i socijalnim pritiscima. Patrijarhalne norme, koje su prisutne u mnogim postratnim društvima, postavljaju žene u inferioran položaj i povećavaju njihovu ranjivost na stigmatizaciju (Cole, 2018). Na primjer, Jacobi (2020) ističe kako patrijarhalne strukture perpetuiraju ideje o ženskoj inferiornosti i povezuju ih s društvenim stigmatiziranjem žrtava nasilja.

Religijska uvjerenja igraju značajnu ulogu u ovom procesu; u mnogim zajednicama, religijski narativi o časti i moralnosti mogu dodatno stigmatizirati žrtve seksualnog nasilja (Močnik, 2024). Ovi narativi često dovode do internalizacije osjećaja krivice i povlačenja žrtava iz društvenog života (Buss, 2014).

Nacionalistički diskursi često koriste seksualno nasilje kao simbol etničkog ili nacionalnog identiteta, što dodatno marginalizira žrtve (Page & Whitt, 2020). Clark (2019) raspravlja kako nacionalističke narative o „časti“ mogu koristiti seksualno nasilje kao sredstvo za poticanje etničkih tenzija i ostraciziranje žrtava. Socijalni pritisci u takvim kontekstima često dovode do toga da žrtve skrivaju svoja iskustva ili se suočavaju s javnim osudama i društvenom izolacijom (Miller, 2012) koje mogu imati dugoročne posljedice na mentalno zdravlje i socijalnu reintegraciju žrtava. Društveni aspekti stigmatizacije analizirani su u radu Kuran (2023), koji istražuje kako politički i medijski diskurs oblikuju percepciju žrtava seksualnog nasilja. Kuran (2023) naglašava da su žene često instrumentalizirane u političke svrhe, čime se njihova trauma dodatno eksploatira, a stigma produbljuje. S druge strane, Clark (2018) ističe kako institucionalni odgovori na seksualno nasilje često ostaju neadekvatni, jer pravosudni sistem ne osigurava odgovarajuće mehanizme podrške, dok organizacije civilnog društva imaju ograničene resurse za dugoročnu rehabilitaciju preživjelih. Prema istraživanjima Anderson et al. (2019), psihološke posljedice stigmatizacije mogu uključivati dugotrajne simptome posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP), depresiju i anksioznost, što dodatno otežava integraciju u zajednicu. Programi poput onih koje vodi UN Women, kao i lokalne inicijative poput Fondacije CURE, igrali su ključnu ulogu u pružanju pravne i psihološke pomoći preživjelima. Ipak, kapacitet ovih programa bio je ograničen, što je rezultiralo time da mnoge žene nisu imale pristup adekvatnoj podršci i resursima potrebnim za njihov oporavak i reintegraciju (Anderson et al., 2019).

*Kolektivna trauma i identitet zajednica*

Seksualno nasilje često se percipira kao napad na čast i kolektivni identitet zajednice, što dodatno pogoršava situaciju za žrtve. U patrijarhalnim društvima, seksualno nasilje se često doživljava kao napad na "čast" cijele zajednice, a ne samo na pojedinca (Denov & Eramian, 2020). Ova kolektivna trauma može rezultirati dodatnom stigmatizacijom žrtava, jer društvo može kriviti žrtvu za narušavanje zajedničkog identiteta i vrijednosti (Shankar, 2023). Istraživanja pokazuju da ovakvi stavovi mogu značajno otežati proces rehabilitacije i reintegracije žrtava u zajednicu (Hagen & Yohani, 2010). Ova dinamika je posebno izražena u postratnim društvima, gdje je zajednički identitet često naglašavan kao ključni element društvenog skladanja.

#### *Posljedice stigmatizacije*

Stigmatizacija žrtava seksualnog nasilja ima ozbiljne psihološke, socijalne i ekonomske posljedice. Psihološki, žrtve često razvijaju posttraumatski stresni poremećaj (PTSP), depresiju i anksioznost, koje su dodatno pogoršane društvenom stigmom (Rose, 2023). Psihološke posljedice mogu uključivati osjećaj srama, krivnje i niskog samopouzdanja, što otežava proces emocionalnog oporavka (Pitino, 2021). Socijalno, stigmatizacija može rezultirati izolacijom i marginalizacijom žrtava, što dodatno otežava pristup obrazovanju, zapošljavanju i drugim društvenim resursima (Gonzales, 2003). Ekonomski, stigmatizacija može smanjiti mogućnosti za zapošljavanje i profesionalni razvoj, čime se povećava ekonomska ovisnost o socijalnoj pomoći i humanitarnim organizacijama (Mazurana et al., 2018). Djeca rođena iz silovanja suočavaju se sa specifičnim izazovima identiteta i prihvatanja u društvu. Ova djeca često su označena kao "djeca neprijatelja" i suočavaju se sa značajnom društvenom stigmatizacijom, odbacivanjem i izolacijom (Lindsey & Koos, 2024). Problemi s identitetom kod djece rođene iz silovanja često se manifestiraju kao osjećaj nepripadnosti od najranije dobi. U kontekstu postratne Bosne i Hercegovine, ove osobe su bile marginalizirane i često su bile meta diskriminacije i zlostavljanja, što može rezultirati trajnim psihološkim problemima i osjećajem nesigurnosti (Denov, 2015). Istraživanja sugeriraju da je društvena stigmatizacija duboko povezana s patrijarhalnim vrijednostima i normama koje dodatno otežavaju reintegraciju ovih pojedinaca u zajednicu (Hong & Kang, 2017). U postratnim društvima kao što je BiH, medijski narativi i društveni diskursi često dodatno produbljuju stigmatizaciju žrtava seksualnog nasilja. Mediji ponekad pridonose negativnim stereotipima i predrasudama o ženama koje su preživjele seksualno nasilje, što dodatno otežava njihov proces rehabilitacije i reintegracije (Hermus, 2020). Autori Atim, Mazurana & Marshak (2018) ističu da su žrtve seksualnog nasilja u BiH često izložene negativnom prikazivanju i društvenoj izolaciji zbog percepcije da su povezane s nečim "neprihvatljivim" za zajednicu. Ova negativna medijska i društvena percepcija doprinosi dodatnoj marginalizaciji i otežava pružanje adekvatne podrške žrtvama i njihovoj djeci (Halilović, 2020). Potrebno je raditi na promjeni društvenih stavova i pružanju sveobuhvatne podrške žrtvama kako bi se smanjila stigma i poboljšala njihova integracija u zajednicu.

## **5. PRAVNI I INSTITUCIONALNI ODGOVORI NA STIGMATIZACIJU**

U Bosni i Hercegovini pravni sistem je postepeno razvijao okvire za zaštitu žrtava seksualnog nasilja, no mnoge žrtve i dalje se suočavaju s izazovima u ostvarivanju svojih prava. Nakon rata, uspostavljeni su različiti zakonski i institucionalni okviri s ciljem pružanja pravde i podrške žrtvama. Zakon o zaštiti žrtava ratnog nasilja iz 2006. godine predstavlja ključni pravni akt koji osigurava određena prava žrtvama seksualnog nasilja. Ipak, postoje kritike da ovaj zakon ne pokriva sve aspekte potreba žrtava, kao što su kompenzacija i psihološka podrška (Radonjić & Šućur-Janjetović, 2024). Prema Šiljak (2019) implementacija zakona često je otežana administrativnim i društvenim preprekama, što smanjuje učinkovitost zaštite koju zakon može pružiti. Također, pravni okvir često ne uzima u obzir specifične potrebe djece rođene iz silovanja, što može otežati njihov pristup pravdi i zaštiti (Huskić, 2020).

#### *Međunarodni standardi i zaštita žrtava*

Na međunarodnom nivou, različite konvencije i zakonski okviri pružaju smjernice za zaštitu prava žrtava seksualnog nasilja. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Konvencija o pravima djeteta (CRC) ključni su međunarodni dokumenti koji postavljaju standarde za zaštitu žrtava seksualnog nasilja i djece rođene iz silovanja (United Nations, 1979; United Nations, 1989). Istanbulska konvenciju, kao prvi pravno obavezujući međunarodni instrument u Evropi za prevenciju nasilja nad ženama i nasilja u porodici, naglašava potrebu za sveobuhvatnom zaštitom i podrškom žrtvama seksualnog nasilja (Council of Europe, 2011). Iako su ovi standardi postavljeni, njihova implementacija u nacionalnim pravnim sistemima, uključujući Bosnu i Hercegovinu, često je spora i suočena s različitim izazovima, uključujući nedostatak resursa i političke volje (Barton Hronešová, 2023).

#### *Uloga nevladinih organizacija*

Nevladine organizacije (NVO) igraju ključnu ulogu u pružanju pravne i psihološke podrške žrtvama seksualnog nasilja. Organizacije kao što su "Fondacija CURE" i "Udruženje žena žrtava rata" u Bosni i Hercegovini pružaju besplatnu pravnu pomoć, psihološku podršku i savjetovanje žrtvama seksualnog nasilja (Evans-Kent & Bleiker,

2003). Ove organizacije ne samo da pomažu žrtvama u ostvarivanju njihovih prava i pristupu pravdi, već i rade na podizanju svijesti o problemu seksualnog nasilja i zagovaraju promjene u zakonodavstvu (Clark, 2016). Njihov rad uključuje organiziranje edukativnih radionica, pružanje sigurne podrške i stvaranje mreža podrške za žrtve, što je od presudne važnosti u kontekstu društvene stigmatizacije (Delić & Avdibegović, 2020). Iako nevladine organizacije igraju ključnu ulogu, njihova učinkovitost često ovisi o dostupnosti finansijskih sredstava i podršci lokalnih vlasti (Humphrey, 2012).

## 6. STRATEGIJE ZA SMANJENJE STIGMATIZACIJE

### *Edukacija i podizanje svijesti*

Edukacija i podizanje svijesti igraju ključnu ulogu u smanjenju stigmatizacije žrtava seksualnog nasilja. Javne kampanje usmjerene na promjenu stavova i razumijevanja o seksualnom nasilju mogu značajno doprinijeti smanjenju stigme (Irvine-Collins et al., 2023). Programi obrazovanja koji uključuju škole i zajednicu mogu pomoći u dekonstruiranju patrijarhalnih normi i kulturnih predrasuda koje često dovode do stigmatizacije (Cox, 2021). Na primjer, edukativni programi usmjereni na prepoznavanje i prevenciju nasilja u porodici, kao i na osnaživanje žena, pokazali su se kao efikasni u različitim kontekstima (Kennedy & Prock, 2018). Također, javne kampanje koje prikazuju žrtve u pozitivnom svjetlu, naglašavajući njihovu otpornost i sposobnosti, mogu pomoći u promjeni društvenih stavova i smanjenju stigmatizacije (Payne et al., 2008).

### *Psihosocijalna podrška i reintegracija*

Psihosocijalna podrška također je ključna za uspješnu reintegraciju žrtava seksualnog nasilja u društvo. Programi koji nude kombinaciju psihoterapije, podrške u zapošljavanju i socijalne integracije mogu pomoći u smanjenju posljedica stigmatizacije i poboljšanju kvaliteta života žrtava (Vanwesenbeeck, 2008). Na primjer, programski pristupi koji uključuju terapeutske grupe i individualnu podršku, kao i usluge usmjerene na razvoj vještina i samopouzdanja, pokazali su se uspješnima u pomoći žrtvama u prevladavanju trauma i reintegraciji u zajednicu (Moulden & Kemshall, 2017). Postratni programi u Bosni i Hercegovini, kao što su oni koje nude nevladine organizacije, također igraju ključnu ulogu u ovom procesu, nudeći holistički pristup koji obuhvata emocionalnu, pravnu i socijalnu podršku (Murray et al., 2016).

### *Zakonodavne i institucionalne reforme*

Za smanjenje stigmatizacije žrtava seksualnog nasilja važno je implementirati sveobuhvatne mjere koje uključuju pravnu zaštitu, društvenu podršku i javne politike. Preporučuje se unapređenje pravnih okvira za zaštitu žrtava i njihovu integraciju u postojeće zakone i politike (Hester, 2013). Također, potrebno je razviti strategije za bolje uključivanje žrtava u donošenje odluka o politikama koje se odnose na njih, te osigurati da pravne institucije pruže adekvatnu podršku i zaštitu. Uvođenje i podrška javnih politika koje promiču ravnotežu spolova i borbu protiv diskriminacije mogu značajno doprinijeti smanjenju stigmatizacije i poboljšanju usluga za žrtve (World Health Organization, 2019). Razvoj i podrška inicijativama usmjerenim na socijalnu integraciju i rehabilitaciju, uz pružanje podrške za obrazovanje i zapošljavanje, ključni su za dugoročno smanjenje stigmatizacije (Lykes & Mersky, 2019). Dodatno, Verelst et al. (2014) i Cohen (2016) naglašavaju kako mentalno zdravlje žrtava seksualnog nasilja u postratnim društvima često ostaje sekundarna briga, što doprinosi marginalizaciji. Prema Rouhani et al. (2015), stigma vezana uz seksualno nasilje dodatno otežava proces prijavljivanja nasilja i pristupa pravnim mehanizmima zaštite. Ovo ukazuje na potrebu za sveobuhvatnim reformama koje uključuju pravne, socijalne i medicinske aspekte podrške.

## ZAKLJUČAK

Analiza društvene stigmatizacije žrtava seksualnog nasilja u Bosni i Hercegovini, razmatrana je kroz teorijske okvire, historijski kontekst i pravne odgovora na ovu ozbiljnu temu. Kroz ovu analizu, naglašena je ključna uloga teorijskih pristupa poput Goffmanove teorije stigme i feminističkih perspektiva, koji omogućavaju dublje razumijevanje uzroka i posljedica stigmatizacije žrtava. Stigmatizacija, kako je utvrđeno, proizlazi iz duboko ukorijenjenih patrijarhalnih normi, religijskih uvjerenja i nacionalističkih narativa, koji dodatno marginaliziraju preživjele i ometaju njihov oporavak. Sistematsko seksualno nasilje koje se dogodilo tokom rata u Bosni i Hercegovini (1992-1995) ostavilo je duboke ožiljke na preživjelima, uključujući djecu rođenu iz silovanja. Procjenjuje se da je između 20.000 i 50.000 žena i muškaraca bilo žrtve seksualnog nasilja, a ti zločini su bili dio šire strategije etničkog čišćenja i ratnih zločina. Ovaj kontekst dodatno je doprinio produbljivanju stigme koju preživjeli i preživjele i dalje nose. Dodatno, djeca rođena iz silovanja suočavaju se s posebnim izazovima, jer su često označena kao "djeca neprijatelja", čime doživljavaju marginalizaciju i odbacivanje u društvu. Procjena broja takve djece varira između 2.000 i 4.000, a njihov položaj ostaje kritičan. Pravni i institucionalni odgovori, kao što je

rad Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY), ukazuju na potrebu za daljnjim pravnim reformama, te efikasnijim mehanizmima podrške žrtvama seksualnog nasilja. Ove reforme trebaju uključivati ne samo pravnu odgovornost, već i izgradnju institucionalnih kapaciteta za adekvatnu pomoć žrtvama. Kako bi se smanjila društvena stigmatizacija i omogućila društvena reintegracija žrtava, nužno je implementirati kontinuirane reforme unutar pravnog i institucionalnog okvira. Ključnu ulogu u ovom procesu imaju obrazovni programi, jačanje psihosocijalne podrške te razvijanje strategija za promjenu društvenih stavova. Samo kroz sveobuhvatan pristup, koji obuhvata pravdu, rehabilitaciju i reintegraciju žrtava, moguće je postići dugoročne pozitivne efekte na njihov psihološki oporavak i socijalnu stabilnost.

#### *Preporuke za dalja istraživanja*

Za buduća istraživanja potrebno je usmjeriti pažnju na nekoliko ključnih aspekata. Prvo, od esencijalne je važnosti istražiti efikasnost različitih edukativnih i javnih kampanja u smanjenju stigmatizacije žrtava seksualnog nasilja, kao i u promjeni društvenih stavova. Drugo, trebalo bi istražiti dugoročne efekte psihosocijalne podrške na reintegraciju žrtava, s posebnim fokusom na djecu rođenu iz silovanja, kako bi se bolje razumjeli izazovi s kojima se suočavaju tokom procesa oporavka. Treće, neophodno je analizirati specifične izazove s kojima se suočavaju žrtve seksualnog nasilja u ruralnim i manje razvijenim područjima Bosne i Hercegovine. Ova istraživanja mogu otkriti važne razlike u pristupu i dostupnosti podrške, koje zahtijevaju specifična rješenja i strategije. Konačno, istraživanja bi trebala obuhvatiti evaluaciju postojećih pravnih i institucionalnih odgovora, uz detaljnu analizu međunarodnih standarda i najboljih praksi koje se mogu implementirati kako bi se poboljšala zaštita žrtava. Ovaj proces treba obuhvatiti i preporuke za unapređenje pravnih okvira i jačanje kapaciteta institucija koje pružaju podršku. Sve navedene preporuke usmjerene su na stvaranje sveobuhvatnijeg i učinkovitijeg pristupa podršci žrtvama seksualnog nasilja, uzimajući u obzir njihove specifične potrebe, izazove i socio-ekonomske okolnosti. Razumijevanje ovih elemenata može doprinosti boljoj formulaciji politika i strategija koje će imati dugoročne pozitivne efekte na živote žrtava, pružajući im podršku u procesu oporavka i reintegracije u društvo.

#### LITERATURA

- Berger, P. L., Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor Books.
- Boas, G., Bischoff, S., Reid, H. (2008). *International criminal justice and the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia: Challenges and achievements*. Routledge.
- Clark, J.N. (2022). Thinking about Resilience through the Interdisciplinary Lens of Connectivity: A Study of Conflict-Related Sexual Violence. *Journal of inter.and statebu*.17(1) 99-118 <https://doi.org/10.1080/17502977.2022.2084237>
- Clark, J. N. (2019). Helping or Harming? NGOs and Victims-/Survivors of Conflict-Related Sexual Violence in Bosnia-Herzegovina. *Journal of Human Rights*, 18(2):246-265 <https://doi.org/10.1080/14754835.2019.1581055>
- Bećirević, E., & Halilović, M. (2023). *The Legacy of Wartime Rape in Bosnia and Herzegovina*. In *Book of the Disappeared: The Quest for Transnational Justice*, pp. 184-196. [https://muse.jhu.edu/pub/166/oa\\_monograph/chapter/3458816](https://muse.jhu.edu/pub/166/oa_monograph/chapter/3458816)
- Čekić, S. (2007). *Istraživanje žrtava genocida sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu* - Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Sarajevo.
- Čekić, S. (2010). Ideologija i politika agresije na Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima, *Univerzitetski informativni glasnik, specijalno izdanje, br. 3*, Univerzitet u Sarajevu.
- Cohen, S. (2016). *States of Denial: Knowing About Atrocities and Suffering*. Polity Press.
- Cole, L. (2018). *The Subject of Wartime Sexual Violence: Post-Conflict Recognition in Bosnia and Herzegovina*. Research.aber.ac.uk [https://pure.aber.ac.uk/ws/portalfiles/portal/26082262/Cole\\_Lydia.pdf](https://pure.aber.ac.uk/ws/portalfiles/portal/26082262/Cole_Lydia.pdf)
- Connell, R. W. (2005). *Masculinities* (2nd ed.). University of California Press.
- Cure Foundation. (2020). *Annual report 2020: Supporting survivors of sexual violence in Bosnia and Herzegovina*. Cure Foundation. <https://www.curefoundation.org.ba/annual-report-2020>
- Council of Europe. (2011). *Istanbul Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/210>
- Delić, A., & Avdibegović, E. (2020). *A User-Centred Approach to Helping Women Survivors of War Rape in Bosnia and Herzegovina*. In *Trauma, Trust, and Memory* 1st edition. Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003076247-9/user-centred-approach-helping-women-survivors-war-rape-bosnia-herzegovina-amra-deli%C4%87-esmina-avdibegovi%C4%87>

- Denov, M., & Eramian, L. (2020). *Conflict-related sexual violence and social identity in post-genocide Rwanda. Genocide Studies and Prevention, 16*(1), 60-82
- DiPietro, S. M. (2019). Roads diverged: An examination of violent and nonviolent pathways in the aftermath of the Bosnian war. *Criminology, 57*(1):74-104. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12196>
- Denov, M., & Eramian, L. et al (2020). "You Feel Like You Belong Nowhere": Conflict-Related Sexual Violence and Social Identity in Post-Genocide Rwanda," *Genocide Studies and Prevention: An International Journal: Vol. 14: Iss. 1: 40-59.* <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1663&context=gsp>
- Denov, M. (2015). Children born of wartime rape: The intergenerational realities of sexual violence and abuse. *Ethics, Medicine and Public Health, 1*(1), 61-68 <https://doi.org/10.1016/j.jemep.2015.02.001>
- Hagen, K. & Yohani, S (2010). *The nature and psychosocial consequences of war rape for individuals and communities.* International Journal of Psychological Studie,2(2).14-24. <https://pdfs.semanticscholar.org/6e9e/0e7b46b825577ba379ae0298b478ff55d5f5.pdf>
- Halilović, M. (2020). *Wartime Sexual Violence and Post-War Gender-Based Violence* [https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2020/10/WHAT-IS-THE-GENDER-OF-SECURITY\\_web.pdf#page=237](https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2020/10/WHAT-IS-THE-GENDER-OF-SECURITY_web.pdf#page=237)
- Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery: The aftermath of violence—from domestic abuse to political terror.* Basic Books.Abuse to Political Terror. New York Basic Books
- Hermus, N. (2020). "Forgotten victims of war": Invisible, though stigmatised. Global Campus of Human Rights <https://repository.gchumanrights.org/items/f4a6eac3-9f5b-4680-9527-888753a4792c>
- Hong, J. Y., & Kang, W. C. (2017). Trauma and stigma: The long-term effects of wartime violence on political attitudes. *Conflict Management and Peace Science, 34*(3):264-286. <https://doi.org/10.1177/0738894215593683>
- Huskic, N. (2020). Reparation for Women Victims of Conflict-Related Sexual Violence in Bosnia and Herzegovina A European Court of Human Rights Perspective. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1476440/FULLTEXT01.pdf>
- Jacobi, R. (2020). *Challenging Bosnian Women's Identity as Rape Victims: The Fetishization of Sexual Violence in Post-Conflict Discourse.* Student Research Submissions. 311. [https://scholar.umw.edu/student\\_research/311](https://scholar.umw.edu/student_research/311)
- Kuran, İ. (2023). Gender-Based Violence in Bosnia: From Conflict to The Post-Conflict Setting. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 11* (35), 1064-1077. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2886283>
- Shankar, A. (2023). *Examining the Role that Social Abjection and Stigma Play in Prohibiting Female Re-Acceptance into Minority Cultures Post Wartime-Rape.* Master thesis. Figshare. </Downloads/01 whole.pdf>
- Simic, O. (2018). *Silenced Victims of Wartime Sexual Violence.* 1st edition. London.Routledge.
- Šiljak, I. (2019). Relationship between women's NGOs and Government Institutions: Impact on access to specialized services for survivors of intimate partner violence. <https://www.grocentre.is/static/gro/publication/633/document/Irma%20Siljak.pdf>
- Šiljak, Z. S. (2020). *Victim or Survivor? Choosing Identity after Wartime Sexual Violence.* In *Healing and Peacebuilding After War.* 1st Edition. Imprint Routledge
- Stigmayer, A. (1994). *Mass Rape: The War against Women in Bosnia-Herzegovina.*
- Tajfel, H., Turner, J.C. (1986) The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In: Worchel, S. and Austin, W.G., Eds., *Psychology of Intergroup Relation*, Hall Publishers, Chicago, 7-24.
- UN Women. (2019). *Annual report 2019: Promoting justice and support for survivors of sexual violence.* UN Women. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2019/annual-report-2019>
- Močnik, N.(2018). Narrated Silence in Sexual Scripts of War Rape Survivors: Hidden Transmission of Violent Sexual Patterns. *Sexuality & Culture 22*, 1361–1375. <https://doi.org/10.1007/s12119-018-9530-6>
- Nikolic-Ristanovic, V. (2000). *Women, Violence and War: Wartime Victimization of Refugees in the Balkans,* "Chapter 4 Sexual violence". edited by Vesna Nikolić-Ristanović, Budapest, Hungary: Central European University Press, pp. 41-78. <https://doi.org/10.1515/9789633865491-008>
- OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina *War Crimes Case Processing in BIH 2004-2022.* <https://www.osce.org/files/f/documents/2/6/558690.pdf>
- Page, D., & Whitt, S. (2020). Confronting wartime sexual violence: Public support for survivors in Bosnia. *Journal of Conflict Resolution, 64*(4). <https://doi.org/10.1177/0022002719867473>
- Pitino, M. (2021). *Resilient group identities and social acceptance of wartime sexual violence survivors.* Master thesis, Uppsala Universitet <https://www.divaportal.org/smash/get/diva2:1561039/FULLTEXT01.pdf>
- Radonjić, M., & Šučur-Janjetović, I. (2024).. How sufficient are the services provided to victims of sexual violence in shelters in Bosnia and Herzegovina? *European Journal of Social Sciences, 1*(1), 1-15. [https://revistia.com/files/articles/ejss\\_v7\\_i1\\_24/Radonjic2.pdf](https://revistia.com/files/articles/ejss_v7_i1_24/Radonjic2.pdf)

- Rouhani, S. A., Scott, J., Greiner, A., & Albutt, K. (2015). Stigma and parenting children conceived from sexual violence. *Pediatrics*, 136(5), e1195–e1203. DOI: [10.1542/peds.2014-3373](https://doi.org/10.1542/peds.2014-3373)
- Rose, S. (2023). Stigmatization and Social Death of Survivors of Wartime Sexual Violence. *Global Studies Quarterly*, 3(2), Article ksad021. <https://doi.org/10.1093/isagsq/ksad021>
- Vanwesenbeeck, I. (2008). Sexual violence and the MDGs. *International Journal of Sexual Health*, 20(1–2), 25–49. <https://doi.org/10.1080/19317610802157028>